

גני יער

סקירת ספרות לקראת פיתוח מודל ישראלי

מקור תמונה: www.egitimpedia.com

תוכן

2.....	הקדמה
2.....	מינוחים והגדרות
3.....	הבסיס התיאורטי של גן יער – מקורות ההשפעה
4.....	מודלים של פעולה
5.....	ההיסטוריה של חינוך יער והתפתחותו
6.....	מעבר מחינוך פרטי לציבורי
6.....	תוצרי הלמידה של חינוך יער
8.....	עקרונות שזוהו כמפתחות להצלחה בגני יער
9.....	מבנה יום טיפוסי בגן יער
11.....	סוגי פעילויות בגן יער
12.....	תפקידי המחנך/הצוות
13.....	הצעה למודל ישראלי - עקרונות מפתח
15.....	מקורות

כתיבה: ד"ר נירית לביא אלון
 דצמבר 2016

הקדמה

בסקירה זו מוצגים מודלים שונים של גני יער, שהשתרשו מאז שנות החמישים ואילך במקומות רבים בעולם, ועשויים להוות השראה ומקור ללמידה לקראת יישום בישראל. הסקירה מעלה שיש מגוון מאוד גדול של דגמי פעילות שונים המכונים בין היתר: גן יער, חינוך יער, בית ספר יער, גן טבע, גן בחוץ ועוד מגוון שמות והגדרות. דגמים אלו מייצגים גישות פילוסופיות שונות, נובעים מהיבטים תרבותיים שונים ובין היתר מכוונים להשגת תוצרים שונים, אולם הבסיס המשותף לכולם הינו הלמידה החוץ כיתתית מתוך הכרה בהשפעתו החיובית של הטבע על התפתחות ילדים. היער הוא הסביבה הטבעית הנפוצה במסגרת חינוכית זו, אולם ניתן לקיימה גם בסביבות טבעיות אחרות. בגלל ריבוי דגמי הפעילות, סקירה זו מתייחסת באופן כללי לחינוך יער ובאופן ספציפי לגני יער המיועדים לגיל הרך.

בסקירה זו מוצגות התועלות הרבות של חינוך יער שתועדו במחקרים. מוצג סדר יום טיפוסי בגן יער וכן מבנה הפעילות המקובלת בגני יער שונים. לצוות תפקיד מרכזי בהצלחת חינוך יער ולכן מוצגים בסקירה זו תפקידיו המרכזיים.

לבסוף מוצעים עקרונות לפיתוח מודל לחינוך יער בגני ילדים בישראל.

מינוחים והגדרות

הספרות מלמדת שיש הרבה מאוד שמות שונים למסגרות החינוכיות של חינוך יער, כגון: Forest ,Nature Preschool ,Nature kindergarten ,kindergarten, Forest schools ,Outdoor School, Waldkindergarten, Rain or Shine School, Bush School Outdoor nursery . כל אלו הינם מונחים המתארים גישה חינוכית או תכניות שהחלק המרכזי בהן הן חקירה בטבע. שני מאפיינים בולטים (Carruthers & Hoed, 2014):

א. מקום וזמן – למידה בטבע על בסיס קבוע - חזרה קבועה ונשנית לאורך זמן, לסביבה טבעית קבועה. הסביבות משתנות מיער, חורש, בית גידול לח, חוף ים וכדומה ועד לפארקים באזורים אורבניים, כיתות חוץ כיתתיות, שטחים טבעיים בתוך חצרות בתי ספר. הזמן משתנה מחצי יום עד יום או יום קבוע בשבוע.

ב. תפיסת עולם פדגוגית - למידה ממוקדת תלמיד המבוססת חקר (כלומר מבוססת על משחק חופשי ועל חקירה חופשית של התלמיד). מסגרת המאפשרת זמן ומרחב לתלמיד לפעול בתחומי העניין שלו, לפתח חשיבה, הבנה, מיומנויות, דרך התנסויות חווייתיות. התלמידים לומדים מתוך התבוננות, תוך שימוש בדמיון ולא בהנחיות חיצוניות מובנות. הטבע הוא מורה נוסף.

התפיסה הפדגוגית מבוססת על הגישה הסוציו-קונסטרוקטיביסטית (גישת הלומד במרכז, למידה מתוך אינטראקציות עם הסביבה הפיזית והחברתית) שהעקרונות שלה הם: דגש על תהליך הלמידה ולא על הביצועים והתוצאות, הלומדים פעילים בהבניית המשמעות והידע שלהם, המורה הוא מנחה ולא "מורה", לפעילויות יש משמעות פנימית התורמת לצמיחה של הלומד, הלמידה היא באמצעות עשייה והתנסות, מעודדת התנסות בפתרון בעיות (O'Brien, 2009).

הבסיס התיאורטי של גן יער – מקורות ההשפעה

לתפיסה האיידאולוגית של גני יער יש שני מקורות השראה: חינוך לגיל הרך, הרואה את חשיבות הטבע ואת תרומתו להתפתחות הילד בשנותיו הראשונות. והחינוך הסביבתי – חינוך בסביבה, על הסביבה ולמענה, הרואה חשיבות ביישום כבר בגיל הרך.

באנגליה, מקובלת ההגדרה הבאה לגן יער: "תהליך חינוכי המאפשר לתלמידים, לצעירים ולמבוגרים הזדמנות קבועה להשיג ולפתח בטחון והערכה עצמית דרך פעילות התנסותית בסביבת יער" (Forest School England network; O'Brien & Murray, 2006). כלומר, הדגש הוא על סביבת יער המאפשרת התפתחות אישית ולמעשה, הגדרה זו הינה ביטוי למקור ההשפעה של החינוך לגיל הרך.

מנגד, בספרות נמצאת גם הגדרה המדגישה את השפעת החינוך הסביבתי: "חינוך יער מוגדר כחינוך הקשור לסביבת יער בהקשר לחינוך לקיימות" (Lindemann-Matthies & Knecht, 2011). ארגון חינוך יער בקנדה הגדיר את המשימה שלו: "עלינו לטפח חווית למידה עשירה, אוריינות אקולוגית, וחיים בריאים ע"י חיבור הילדים לטבע דרך השימוש במודל של חינוך יער, בשנים המוקדמות ובהמשך להן" (Carruthers, & Hoed, 2014).

מקורות השפעה נוספים הם היבטים תרבותיים שהובילו לצמיחת גני היער. כך למשל, ניתוח ספרות של חינוך יער באנגליה בהשוואה לכזה בדנמרק (Waite, Bolling & Bentsen, 2016) העלה שהמאפיינים הפדגוגיים של חינוך יער ותוצרי הלמידה (outcomes) דומים למדי, אך ניכרו מעט הבדלים במטרות וביעדים של החינוך, שכנראה מבוססים על הגורמים התרבותיים השונים שהובילו לצמיחת גני יער.

חינוך יער באנגליה, צמח על מנת לתת מענה לתופעה של מחסור בפעילות התלמידים בחוץ, הנובעת ממספר גורמים: בסביבה האורבנית יש פחות נגישות לשטחים פתוחים, תופעה של אבדן בתי גידול, ההורים מאפשרים פחות לילדים להיות בחוץ בגלל חששות מסיבות בטיחותיות וגם בגלל התפשטות הפעילות מול מסכים דיגיטליים. לכל אלו השלכות על השמנה, הפרעות קשב, בעיות מוטוריות, דכאון והשלכות נוספות שאובחנו כתוצאה מניתוק מהטבע "nature deficit disorder" (Lindemann-Matthies & Knecht, 2011 ; Maynard, 2007).

בדנמרק, חינוך יער צמח על מנת להעשיר את תכנית הלימודים ולהשלים את הלימוד התיאורטי המתבצע בתוך הכיתה. זו יוזמה שצמחה מכיוון המורים (bottom-up) כנגד החינוך המסורתי ונועדה, בין היתר להעשרת ההישגים האקדמיים. גם באנגליה וגם בדנמרק, הוגדרו מטרות נוספות לחינוך יער: העלאת המוטיבציה של התלמידים ללמידה, חיזוק בטחון עצמי והערכה עצמית, שיפור איכות החיים האישית והחברתית (personal well-being), שיפור מיומנויות פיזיות והעלאת מודעות סביבתית.

מודלים של פעולה

המודלים מציגים דגמי פעולה שונים מבחינת **משך הזמן** שהילדים שוהים במרחב הטבעי, **המקום** בו נמצאים (אם בסביבה טבעית שהינה חלק מהמרחב של גן/בית ספר או אתר חינוכי הנותן שירות למוסד החינוכי), וכן מבחינת **הצוות המפעיל** – מורי התלמידים ו/או מורים חיצוניים העובדים באתר המספק שירותים חיצוניים.

משך הזמן – בחלק מהמודלים לתלמידים שהות ממושכת (80-90%) בחוץ בכל ימות השבוע, כחלק משגרת המסגרת החינוכית, המקובלת בדרך כלל בגילאי הגן ("גן ללא קירות"). פעילות זו מתקיימת בכל מזג אוויר, גם בימות הקור, בזמן גשם ושלג וגם בימות החום והיובש. דוגמא בישראל היא גן "קשת" במצפה רמון. לעיתים הפעילות בחוץ היא חלקית (50%) כלומר, חצי יום בטבע וחצי יום בכיתה, ולעיתים היציאה לטבע במסגרת קבועה אך מצומצמת יותר: יום/חצי יום בשבוע, כדוגמת גן "תומר" במצובה, או "חינוך יער" בגבעת עדה – שעתיים בשבוע לכיתות א'-ב'. מודלים אלו אופייניים לגנים המופעלים ע"י צוות הגן כשהסביבה הטבעית היא חלק מהמרחב הקרוב של הגן. במקומות מסוימים חינוך יער מתרחש רק מספר ימים בודדים לאורך השנה (יום מלא או חצי יום).

המקום – בניגוד לגנים שהסביבה הטבעית היא חלק מהמרחב שלהם, יש מודלים בהם התלמידים נוסעים ל"גן יער", כלומר לאתר חינוכי הממוקם בסביבה טבעית. במקרים אלו לרוב מדובר בפעילות של חצי יום - יום בשבוע, לכיתות נבחרות או לתלמידים שהמוסדות בוחרים.

הצוות – לעיתים מעבירי הפעילות בסביבה הטבעית הם המורים הקבועים של התלמידים שיש להם עניין אישי בחינוך מסוג זה ועברו הכשרה (נפוץ בדנמרק) ולעיתים מדובר בצוות חינוכי חיצוני של המקום, שעבר כמובן הסמכה ע"פ גישת גני יער (נפוץ באנגליה ובפרט כשמדובר באתר מרוחק המספק שירות חינוכי).

יש מסגרות של גני יער, המאפשרות הרשמת ילדים רק לחלק מהימים בשבוע ליום קצר או ארוך (מתאים לתלמידים בחינוך ביתי). יש מודלים שהפעילות היא בדגש לא פורמלי כדוגמת "צהרון טבע" – תוכנית של 3 שעות כל אחר צהריים אחרי שעות בית ספר.

יחס בין מספר ילדים למבוגרים בפעילות גן יער באנגליה (Beyond the Walls Outdoor Nursery) הוא מבוגר לכל 5 ילדים (באנגליה החוק מחייב יחס של מבוגר ל-8 ילדים). בגן "קשת" במצפה רמון, היחס הוא מבוגר ל-10 ילדים, בהתאם להנחיות חוזר מנכ"ל (רון מלצר, בע"פ).

מקור תמונה: Cedarsong Nature School

ההיסטוריה של חינוך יער והתפתחותו

התפתחות גני יער החלה בארצות סקנדינביה (דנמרק, נורבגיה, ושבדיה) בסוף שנות החמישים ומשם הופצה לשוויץ, אנגליה, גרמניה ולמדינות אירופאיות נוספות, לצפון אמריקה – קנדה וארה"ב וכן לאסיה, אוסטרליה ולניוזילנד.

ייתכן שהמקור הראשוני לגישה של גן יער הוא בגרמניה, שם פירסם פרידריך וילהלם אוגוסט פרובל ב 1826 ספר אודות חינוך בגני ילדים. פרובל, שנחשב "אבי גני הילדים" ותרום רבות לפיתוח החינוך לגיל הרך, טען שילד בגיל 4-5 צריך לצאת מההגנה של משפחתו ולפתח עצמאות מתוך האתגרים של הטבע ובאמצעות מורים שיעודדו אותו בהתנסות ישירה בטבע (Sobel, 2015). הוא גם זה שעודד משחק בגני הילדים בניגוד לחינוך הנוקשה שהיה מקובל אז.

בדנמרק, נהגה אלה פלוטה לשוטט עם ילדיה וילדי השכנים ביער, מה שהביא השראה להקמת גן יער ראשון ב 1950, בו הליכה יומיומית ביער הייתה חלק שגרתי קבוע בתוכנית הלימודים, מתוך הבנת התרומה שלה להתפתחות הילד בגיל הרך. בהמשך, גישת חינוך יער התפתחה בדנמרק בזכות ההלימה לתוכנית הלימודים הפורמלית של גני הילדים, שבאופן מסורתי העדיפה משחק, תנועה ואוויר צח, אך גם מתוך הראיה ביצירת זיקה לטבע וסביבה כילדות אידאלית (Maynard, 2007). ב 1957 הקים גוסטה פרום גן יער ראשון בשבדיה ("Skogsmulle") שהיווה השראה לגנים "I Ur och Skur" או "Rain or Shine Schools" שהוקמו בשנות השמונים ובהם נהוג לשהות כל היום בחוץ במקום יציאות אקראיות. בגרמניה הוקמו גני יער החל מ 1968 אך באופן רשמי הוכרו כגנים ציבוריים רק בשנות ה-90 ואז הממשלה סבסדה את העלות למשתתפים. בגרמניה היו ב 2012 למעלה מ 1000 גני יער, אולם חלקם מהמודל של שהות חלקית, כלומר בבוקר נמצאים ביער ובצהריים בכיתה.

חיבור ראשון בין גני יער לחינוך סביבתי החל כנראה בארצות הברית. שם התפתחו כבר בסוף שנות ה-60 גני טבע (Nature preschools) בתוך מרכזים לחינוך סביבתי שנצלו את המרחב הטבעי הקרוב ליציאה תכופה החוצה. במרכזים אלו נהגו לצאת בכל יום לשעה או יותר לפעילות בחוץ כשהמניע לפעילות היה חינוך סביבתי.

גן היער הראשון בארצות הברית (שלא נבנה בתוך מרכז לחינוך סביבתי) נפתח ב 1967 במרכז חינוכי בקונטיקט אבל הקונספט לא תפס עד סוף שנות התשעים ותחילת המאה ה-21. מאז התפתחו גם בארה"ב למעלה מ 20 מוסדות ברוח האירופאית שבהם 90% מהפעילות היא בחוץ.

הוגים נוספים שחיברו בין חינוך לגיל הרך וההתפתחות הטבעית של הילד לבין חינוך בטבע ותרמו להתפתחות התפיסה האידאולוגית של חינוך יער הם **מריה מונטסורי** ("שיטת מונטסורי") שעבדה עם ילדי חינוך מיוחד ויצרה עבורם סביבה עשירה בגירויים ופעילויות כגון עבודה חקלאית עם צומח ובע"ח בטבע; **רוזלף שטיינר** אבי שיטת "חינוך ולדורף" היא הגישה "האנתרופוסופית" ששמה דגש על פיתוח עולמם הפנימי של הילדים ע"י לימוד יצירתי באמצעות האמנות והטבע, שימוש בחומרים טבעיים לקישוט ולמשחק ומשחק חופשי בחצר. **ואמיליה רג'ו** ששם דגש על התפתחות הטבעית של ילדי הגיל הרך באמצעות הבניית תהליכים שיעודדו את ההתפתחות שלהם

כגון פעילות אקטיבית, ממוקדת תלמיד. לגישתו התלמידים הם חזקים, סקרנים בעלי יכולת שהטבע יכול לספק להם בסיס לחקר (Sobel, 2015).

בשנות ה-90 החלה מגמה של התפתחות חינוך יער בבריטניה שהתפתחה והתבססה מאוד ברחבי המדינה, ואכן מאות גני יער הוקמו ואף אוגדו יחד בארגונים משותפים כדוגמת Forest network Schools. ארגונים אלו יצרו הגדרות ברורות, עקרונות וסטנדרטים וכן פיתחו מסלולי הכשרה.

מעבר מחינוך פרטי לציבורי

על פי רוב, חינוך יער מתקיים במוסדות חינוך פרטיים, אבל בשנים האחרונות ניכרת זחילה למערכת החינוך הציבורית. למשל, גן יער ראשון (פרטי) בקנדה נפתח ב-2008 ומאז החלה תנופה של הקמת מוסדות חינוך שאף מאוגדים ברשת. בשנת 2012 נעשה פיילוט בגן במערכת ציבורית, שם יצאו התלמידים לטבע בבוקר לארבע שעות וחזרו בצהריים לגן להמשך היום. המורים היו מורי הגן שעברו הכשרה וצברו ניסיון בחינוך יער.

בארה"ב רק מוסדות בודדים הם במסגרת החינוך הציבורי. שתי תוכניות לדוגמה נפתחו בגני ילדים ציבוריים בוורמונט. בגן הראשון יום שישי נקרא "שישי ביער" (Forest Friday) והילדים מעבירים את כולו ביער. הם עושים פעילויות מגוונות וגם משלבים חשבון שפה ומדעים בתוך הפעילויות ביער. בגן אחר בוורמונט, נפתח חינוך יער במהלך הדרגתי. המורה קנתה ציוד מתאים ונעזרה בהורים לימי טיול ארוכים (לפחות שעתיים בשבוע). שתי הגנות השתתפו [בתוכנית הכשרה ייעודית](#) לנושא, שמטרתה הייתה לשלב תפיסה זו במערכת החינוך הציבורית. הרעיון של גן יער בארה"ב מתפשט אבל לא מיושם במערכת הציבורית. ההנחה היא שחורים לכך משאבים והכשרה ובפרט משום שנדרש מספר גדול יותר של מורים ביחס למספר התלמידים המקובל. בתי הספר הציבוריים לא יכולים לגבות עבור תוכנית כזו והמוסדות הציבוריים שבהם מתקיימת פעילות כזו, קיבלו תמיכה כספית. ע"פ רוב אין גיבוי ותמיכה מהנהלות בתי ספר, על אף הביקוש מצד ההורים (Baillie, 2014).

באנגליה חלק מהמוסדות פרטיים, וחלקם ציבוריים. במוסדות הציבוריים יש תמיכה של רשויות החינוך המקומיות שמעסיקות מורים בגישת חינוך יער (O'Brien & Murray, 2006). בישראל, גן "קשת" במצפה רמון הינו גן ציבורי, שקבל תמיכת הפיקוח של משרד החינוך והוגדר בגן ניסויי. בשנה האחרונה הוקמו בישראל שני גני יער פרטיים בגבעת יערים ובעין כרם. (מלצר, בע"פ).

מקור התמונה: [Grit in education](#)

תוצרי הלמידה של חינוך יער

באופן כללי ללמידה חוץ כיתתית יתרונות רבים ותועלות במישור הקוגניטיבי, הריגושי והחברתי. למידה כזו מאפשרת מענה לסגנונות למידה שונים, שלא תמיד נענים בכיתה. מחקר שצפה ב 24 תלמידים ב 8 מוסדות חינוך שונים במשך 8 חודשים תעד את התוצרים הבאים (O'Brien, 2009); (O'Brien & Murray, 2006):

העצמה, בטחון עצמי ומסוגלות אישית: בגני יער מושם דגש על חופש הבחירה של הילדים ללמידה אישית מבחינת זמן ומרחב שמעודד עצמאות. המורים שמים דגש על הכוונת הילדים להתמודדות עם משימות קטנות, מאתגרות שיאפשרו לתלמידים הבנה של היכולות הגופניות שלהם, כולל לקיחת סיכונים אחראית, ומתוך כך לאפשר להם חווית הצלחה ואמונה בעצמם. למשל [בסרטון](#) ניתן לראות כיצד מעודדים ילדה לטפס על גזע עץ כרות בעזרת העברת מסרים של מסוגלות ותמיכה בחיזוקים חיוביים.

שיפור מיומנויות חברתיות: בגני יער יש עידוד לעבודת צוות. ממצאי המחקר חשפו עלייה ביכולת שתוף הפעולה להשלמת משימות תוך יצירת תקשורת והדברות, הבנת החשיבות והתרומה של שתוף הפעולה למען המשימה, הגברת המודעות של המשתתפים להשפעה של הפעולות שלהם על אחרים, הגברת היכולת לחלוק כלים וחומרים עם אחרים. כמו כן, התלמידים הורגלו לעבוד באופן עצמאי ללא הנחיה של בוגרים והצליחו ליצר קשרים חברתיים חדשים.

פיתוח שפה ומיומנויות תקשורת: משחק חופשי ביער מעודד דמיון ויצירתיות שמתפתחים באמצעות שיחות בין הילדים, המשימות המשותפות בגני יער דורשות תקשורת בין הילדים לבצוע המשימה, הסביבה הטבעית מזמנת יותר משתנים והזדמנויות לא צפויות בהשוואה לסביבה בכיתה (למשל מזג האוויר, דברים שמוצאים ותופעות שנצפו בטבע). כל אלו מפתחים את אוצר המילים, את היכולת להקשיב ולשוחח בין עמיתים ומתוך כך את מתפתחים גם האמונה שלהם בעצמם והכישורים החברתיים שלהם.

שיפור המוטיבציה ויכולת הריכוז: בגני יער, הילדים נדרשים להתרכז על מנת להבין ולבצע משימה. לילדים ניתנת יכולת בחירה בפעילות המושתתת על סקרנותם הטבעית ועניין אישי (הכוונה עצמית) ומתוך כך מתעוררת מוטיבציה פנימית אשר מגבירה את המוטיבציה ללמידה ויוצרת ריכוז לאורך זמן ממושך יותר. לילדים יש רצון להשתתף בפעילות ולעסוק בחקירת הסביבה הטבעית, הם מצפים ושמחים לחזור שוב לפעילות בגן יער ומשוחחים על כך גם בחזרה לכיתה ועם קרובי המשפחה.

העשרת הידע וההבנה: בגני יער, מעודדים את הילדים להתבונן בסביבה ולחקור אותה, תוך שימוש בחושים. הלמידה בחוץ היא התנסותית ומוחשית. קל יותר להבין תופעות כאשר "רואים אותן בעיניים" או כאשר מתנסים בהן בפועל. בזכות הפעילות הם לומדים להכיר את הסביבה הטבעית ומאפייניה, מבחינים בשינויים ולומדים על תהליכים טבעיים. לאורך השנה בגני יער מושם דגש על חוקים וכללים בשגרת הפעילות ביניהם הוראות בטיחות ונבחנת הבנה והיישום שלהם.

שיפור מיומנויות מוטוריות: בגני יער מעודדים את הילדים לעסוק בפעילות פיזית ובין היתר להשתמש בכלים, ציוד וחפצים. מתוך כך הפעילות משפרת את יכולת העמידה של הילדים, שמירה על שיווי משקל, מיומנויות מוטוריקה עדינה (אחיזת חפצים) וגסה (שימוש בכל הגוף, תיאום יד ורגל) ובכלל תורמת לחיזוק שרירים, כושר ולבריאות הפיזית.

בנוסף ידועים תוצרים נוספים:

- פיתוח חשיבה יצירתית מבוססת דמיון
- הבניית מיומנויות ברמת חשיבה גבוהה כגון פתרון בעיות, בניית טיעונים והנמקה
- תועלות לבעלי ADHD – שהייה בשטח פתוח מפחיתה סימפטומים ומגבירה ריכוז
- הפחתת התנהגויות אלימות

מודעות והתנהגות סביבתית - לא כל גני היער שמו להם כמטרה לפעול ברוח החינוך סביבתי, על מנת לעורר מודעות סביבתית, לשנות תפיסות ולעודד התנהגות ברוח הקיימות. יחד עם זאת, גם ללא כוונה כזו, עצם השהייה בחוץ יוצרת חיבור לסביבה הטבעית הנותן מענה להתנתקות מהטבע ולהתמכרות לעולם דיגיטלי-טכנולוגי. בגישת חינוך יער, הטבע הוא המארח והאדם מתארח, לכן מקפידים על מינימום פגיעה והשפעה על היער. הפעילות בחוץ תורמת לפיתוח הבנה וכבוד לטבע ועשויה להביא לנכונות לשמירה על הסביבה. בפעילויות בדגש מקומי, ניתן לחזק את תחושת השייכות והלכידות הקהילתית. בפעילויות המשלבות עשייה סביבתית ניתן לקדם את רעיון הקיימות ולתרום ליצירת חברה מקיימת.

תועלות נוספות שנמנו הן כלפי המורים: מתן גיוון למורים, יצירת מורה בעל מוטיבציה, סקרנות ותשוקה, מתן ביטוי ליוזמות אישיות ויכולות מנהיגותיות, וכן כלפי מוסדות החינוך: שיפור הדימוי של מוסדות החינוך בתוך הקהילה שלהם, השפעה ויצירת מוכנות של בתי ספר אחרים לגישת חינוך יער (בעיקר כשבוגרים מגיעים לבתי ספר "מסורתיים").

מחקרים אחדים בחנו כיצד משתלבים בוגרי גני יער בחינוך המסורתי וגילו שחינוך בגישה זו מפתח יזמות, התמדה, חדשנות ויכולת פתרון בעיות, שמהווים בסיס טוב להשתלבות ולהשגת הישגים אקדמיים. יכולת השליטה ברגשות ובחפצים מכינה את הילדים טוב יותר לבית הספר, בהשוואה לבוגרי גנים קונבנציונאליים (Sobel, 2015).

מקור התמונה: [Grit in education](#)

עקרונות שזוהו כמפתחות להצלחה בגני יער

- סדר יום קבוע , כולל זמן פעילות חופשית, זמן ריכוז מטלות וכיו"ב (דוגמא בהמשך)
- מתקנים תומכים בסדר יום – מקום קבוע לריכוז (מעגל של גזעי עצים מייצר מקום ישיבה), אוהלים למנוחה, מרחב להכנת ארוחות ואכילה
- אידאולוגיה / תפיסת עולם ברורה ומגובשת
- צוות מיומן בטבע בעל תשוקה לתחום
- שילוב מאוזן בין פעילות המובלת ע"י הילדים (למידה מזדמנת) לבין פעילות מובנית ע"י הצוות (למידה מכוונת/מובנית)
- הצוות פועל ברגישות כשצריך - תומך בפעילות החופשית, פועל להעצמת הילדים בלמידה העצמית שלהם
- נכונות לגמישות - לקבל את הבלתי צפוי

במחקר שנעשה בשוויץ, נשאלו 257 מורים לגילאים הצעירים על עמדותיהם ביחס לחינוך יער וניסיונם בו. רובם היו בין 5-10 פעמים בשנה ביער (62% היו חצי יום, 27% יום מלא ו 11% פחות מחצי יום). הגורמים העיקריים שהשפיעו על תדירות הביקור ביער לא היו המרחק מהיער, או תחושת ההתאמה של התלמידים, אלא הניסיון של המורים והיחס בין מספר התלמידים למורים. כ-30% מהנשאלים למדו בהכשרתם להוראה על חינוך יער וזה היה גורם מדרבן ליציאה ליער (Lindemann-Matthies & Knecht, 2011).

מקור תמונה: [nature and education](#)

מבנה יום טיפוסי בגן יער באנגליה

התכנסות: התכנסות במבנה הבסיס ובדיקת ציוד (בהתאם למזג אוויר). יש רשימת ציוד ברורה שחלקה מסופקת ע"י הגן וחלקה ע"י ההורים

היערכות ליציאה: שירותים, ארגון לבוש מתאים ותרמילים; תכנון היום עם הילדים – מה נעשה? החלפת רעיונות.

נסיעה/הליכה ליער (הילדים אחראים על הציוד האישי שלהם בתרמילים)

הקמת מחנה: הקמת מחנה זמני כולל כיסוי נגד גשם אם נדרש. בניית שירותים. הילדים שותפים בבניית המחנה ובארגונו.

נהלי בטיחות: הצוות מבצע הערכת סיכונים בטיחות וגם מוודא ניהול סיכונים עם הילדים.

פעילות חופשית ומובנית: עד ארוחת צהריים הילדים משחקים משחק חופשי כשהמבוגרים לא מכוונים אותם אלא מתבוננים ומסייעים במידת הצורך. לעיתים מציעים פעילות מובנית.

ארוחת צהריים: הילדים רוחצים ידיים ויושבים יחד עם הצוות במחנה לארוחה. זמן זה מנוצל לשיחות עם הילדים, הן לעיבוד ורפלקציה על מה שעשו והן לספר מה עניין אותם ומה ירצו לעשות בהמשך לאחר הארוחה – אם להמשיך במשחק חופשי או לצאת לסיור, או לנוח.

המשך פעילות חופשית ומובנית: בהתאם למה שבחרו הילדים ממשיכים בפעילות עד לארוחה קלה ולאחריה.

התארגנות לחזרה: הילדים שותפים בארגון הציוד ולאחר החזרה לבסיס פריקה והשבה למקום.

זמן רפלקציה: הילדים מעבדים את החוויות והתחושות שלהם בדרכים מגוונות, אם בשטח למשל בהכנת ציור או איסוף ממצאים או בבסיס לאחר החזרה

תקשורת עם ההורים: בפיזור הילדים הצוות עונה לשאלות ההורים. כמו כן מעדכן באתר אינטרנט של הגן. לעיתים מופץ ניוזלטר שבועי המסכם את הפעילות השבוע כולל תמונות.

יש מסגרות של גני יער המקיימות פעילויות נוספות בתשלום, כגון: אחת לחודש, בימי ראשון פעילויות למשפחות; אירוח כיתות חיצוניות ליום פעילות ביער; הכשרות למורים – חצי יום, יום וקורסים מתמשכים (Into The Woods outdoor nursery).

סדר יום בגן "קשת" במצפה רמון (אידלמן, 2016; מלצר, 2015)

8:00-8:45 – **התכנסות בחורשה.** הכנת ארוחת בוקר משותפת או פעילות משחק למי שאינו מעוניין לסייע בהכנות.

9:30 – **מפגש בוקר.** שיר פתיחה. אזכור כללים והגדרת גבולות. התייחסות לסביבה ולטבע תוך חיבור לתוכנית משרד החינוך.

9:45 – **ארוחת בוקר.** ארוחה שהוכנה במשותף מראש (פיתה (בטבון) עם טחינה וירקות.

10:15 – **משחק חופשי.** ללא התערבות מבוגרים.

11:00 – **פעילות מכוונת** ע"י הצוות בנושאים שונים כגון בניית מחסות, יצירה בטבע, התייחסות לעונה, לחגים וכו'. שטיפת כלים.

13:00 – **פרי ומפגש סיכום יום.** פיזור מהחורשה והליכה לצהרון.

סוגי פעילויות בגן יער

הפעילויות בגן יער משתנות בהתאם לגורמים רבים: למזג האוויר, להקשר הקהילתי, לנוף, לאקלים, לבע"ח שביקרו בשטח יום קודם או עצים שלפתע הרוח הסירה את עליהם... בהתאם לצידוד שנמצא ואורגן ובעיקר – בהתאם למה שהילדים רוצים (Carruthers, & Hoed, 2014). בין הפעילויות השכיחות:

תנועה: הליכה אל היער וממנו, טיפוס על עצים, חפירה, הליכה על חבלים וגשרים, גינון, בניית סכרים, בניית איש שלג, מחבואים ומשחקים דומים, ריקוד ושירה ביער

טבע: צפייה בציפורים, הקלטת קולות ציפורים, איתור בתים של בעלי חיים, העמקת בריכה, חקר עצים, תצפית בחרקים

יצירה: תמונות עלים, ציור בצבעים מחומרי טבע, ארגון תמונה מחומרי טבע, הכנת בושם, איתור מרקמים, הכנת קולאגים, אריגה בעשבונים, יצירת בתים לבע"ח אמיתיים או דמיוניים, בניית מחסות מענפים, איור, שירה

דמיון: משחקי דמיון, משחקי תפקידים, הכנת מטבח בבוץ, משחק בספינת פיראטים, סיפורים

וגם: משחקי זיכרון על בסיס העצמים בטבע, ספירת חפצים ואיתור תבניות מתמטיות, עיבוד ורפלקציה אישיים

מקור התמונה: [Grit in education](#)

תפקידי המחנך/הצוות

אין ספק שהצלחתו של כל מעשה חינוכי תלויה בראש ובראשונה בדמות המחנך, אישיותו, כישוריו והתשוקה שמניעה אותו. מחנכים בגישת חינוך יער צריכים קודם כל לאהוב טבע ולרצות לחלוק את האהבה הזו עם הילדים. בלב התפיסה הפדגוגית עומדת הראייה שהמורה אינו "מורה" שנותן הוראות, מלמד או מעביר חומר אלא מתווך, מנחה, מאפשר ולפיכך ייקרא להלן מחנך. במדריך לחינוך יער בקנדה אופיינו תפקידי המחנך הבאים (Carruthers & Hoed, 2014):

המתלהב – המחנך נותן דוגמא אישית לתלמידים. עליו להפגין את התלהבותו (האמיתית) ממשחק הטבע. ניצוצות ההתלהבות שלו, יחד עם חומרים ומשאבים שיספק, יעודדו צמיחה של רעיונות חדשים, יצירתיות ודמיון.

המתווך – המחנך מאפשר את הלמידה ומעצים אותה. הוא מפנה את תשומת ליבם של הילדים ומעודד אותם לשחק ולחקור. הוא משתמש בסביבה ובמה שהיא מזמנת ומחבר אותה לעניין של הילדים. הוא יכול להביא סיפור אישי או להעשיר את הלמידה ע"י שאלה מכווניה שתעודד התבוננות מעמיקה במה שמצאו. עליו להוביל את הילד מעבר לתחום הנוחות שלו על מנת לקדם אותו ללמידה והתפתחות. הוא יכול לפעול מול כל קבוצת הילדים או באופן פרטני עם ילד נבחר או קבוצה מצומצמת.

הלומד – המחנך שותף לפעילות לצד הילדים: מתלכלך, חוקר, יוצר, בונה, לומד וחוגג איתם, בגובה העיניים. המחנך לא חייב לדעת הכל, להפך – רצוי שיכיר בכך שיש דברים שאינו יודע ולהיות פתוח ללמידה והתפתחות בכל עת.

המתבונן – כשהילדים בפעילות על המחנך לסגת צעד אחורה ולתת להם את המקום לשחק ולחקור בעצמם. בהזדמנות זו עליו להפוך לצופה ולבחון את האינטראקציות שלהם בינם לבין עצמם ועם הסביבה. אז המחנך פנוי לבחון את הכישורים החברתיים, קצב ההתפתחות והקשיים האישיים של כל ילד. איסוף נתונים זה ישמש אותו לעיבוד בהמשך ולהכנה לקראת פעילות עתידית, פרטנית מול ילד נבחר או כללית עם הקבוצה.

השומר – למחנך תפקיד בשמירה על בטיחות ונוחות הקבוצה. למשל: דאגה ללבוש, לשימוש נכון בכלים. עליו לדאוג להערכת סיכונים וניהולם, היערכות עם הצוות תוך שתוף פעולה עם הילדים.

המחבר - למחנך תפקיד ביצירת תקשורת עם הילדים, עם ההורים, עם המקום, עם הקהילה הרחבה וכן עליו לעזור לילדים בניהול דיונים ובפתרון קונפליקטים.

המעבד - על המחנך להתבונן באופן רפלקטיבי על אירועי היום, לעבד את מה שהתרחש לתובנות שיסייעו לו בתכנון הפעילות בהמשך. עליו לסייע לילדים לערוך עיבוד דומה.

המתעד - המחנך מתעד את הפעילות לשם עדכון ההורים באתר/ניוזלטר. מתעד גם את הלמידה וההתקדמות של הילדים.

הצעה למודל ישראלי – הצעה ראשונית לעקרונות מפתח

גן פרטי או ציבורי -

ההנחה היא שבגנים פרטיים, גננת שתבחר ליישם אג'נדה של חינוך יער, תפרסם זאת באופן ברור, וכתוצאה מכך רק הורים המעוניינים בגישה זו יירשמו את ילדיהם.

לעומת הגנים הפרטיים, גנים ציבוריים צריכים להתחשב בהנחיות משרד החינוך ולקבל את תמיכת הפיקוח מצד אחד, ובמקביל לתת מענה לציפיות ולנורמות המקובלות על ההורים. אי לכך, מוצע שבכל אזור גיאוגרפי בו יש נכונות מצד גננת ומשרד החינוך לפתוח גן יער, יוכרז גן ציבורי אחד במרחב כגן ייחודי ואליו יירשמו רק ילדים שהוריהם מעוניינים במסגרת חינוכית זו ומסכימים לעקרונותיה. (בדומה למסגרות של חינוך משלב – חילוני ודתי, שההורים בוחרים לשלוח אליהם את הילדים).

מכיוון שהרעיון של גן יער חדש בישראל, נדרשת הכרות מעמיקה והבנה של התפיסה הרעיונית, הן בקרב צוותי חינוך והן בקרב הפיקוח של משרד החינוך.

הכשרת גננות ומפקחות –

מוצע לפתח מודל הכשרה של ללמידה מתמשכת, לאחר לימוד מעמיק של תוכניות הכשרה בעולם. הכשרה כזו יכולה לכלול מרכיבים שונים כגון: קורס מבוא שייתן רקע והצעות לפעילויות, הכשרה מתמשכת לאורך השנה, תמיכת עמיתים, ליווי אישי פרטני של בעל ניסיון בתחום. ניתן להיעזר בגורמים ברי סמכה וניסיון בהכשרת מורים כגון מוסדות אקדמיים ומכללות ו/או גופים סביבתיים העוסקים בליווי והכשרת מורים. מוצע שחלק מהלמידה של הגננות/מורים תלווה במחקר פעולה אישי במסגרתו יתעדו את המפגשים ביער, יגדירו מטרות ויעדים לבחינה, יערכו רפלקציה אישית וישתמשו ברפלקציות של הילדים והצוות, יעבדו תובנות ויישמו במפגשים הבאים.

תשתית פיזית –

בחירת אתר מתאים: קרוב לגן, מגוון ועשיר בהזדמנויות לפעילות. ההנחה היא שמשקולי תקציב עדיף לבחור אתר במרחק הליכה רגלי נוח, ללא צורך בהסעה (20 דקות הליכה). לחילופין ניתן להציע שההורים יביאו את הילדים בבוקר למקום הנבחר ויאספו אותם משם בסוף היום. במקרה כזה יהיה צורך בפתרון למסגרות צהרון.

סיור היכרות עם האתר: רצוי לצאת לשטח בלוויית גורם מלווה מיומן לשם מיפוי והכרת גבולות השטח, הכרת מאפיינים טבעיים ואנושיים, סיכונים אפשריים, הזדמנויות שהסביבה הטבעית מציעה ועוד.

בניית מתקנים קבועים המותאמים לצרכי הגן, שיאפשרו פעילות בסדר יום קבוע: מוצע לבנות מראש מתקנים קבועים כגון: מקומות ישיבה, אתר למדורה, מחסה לגשם/צל, אתר לשירותים, מחסן לציוד. הבנייה יכולה להיות בשיתוף הורים ומתנדבים מהקהילה. בנייה מראש תחסוך לגננת התמודדות יומיומית של בניית מחסה בהעדר יכולות פיזיות וכוח אדם עודף. הכוונה לבניית מינימלית, מחומרים טבעיים, מתוך תפיסה של התארחות בטבע ולא השתלטות עליו. ציוד: מוצע להיערך מראש עם ציוד שיסייע למשחק החופשי ולפעילויות מובנות, בנוסף

לאלמנטים מן הטבע – מחצלות, כלי מטבח, דליים וכפות חפירה, זכוכיות מגדלת, מגדירי צמחים ובעלי חיים, דפים וכלי כתיבה, מעט ספרים וקוביות וכו'.

כוח אדם – צוות מלווה -

יציאה לטבע דורשת מינימום של מבוגר ל-10 ילדים. יש להיערך מראש למימון כוח אדם נוסף קבוע שיצטרף לימי הפעילות הקבועים בחוץ. בנוסף ניתן לשקול גיוס מתנדבים כגון, הורים פנויים, בני שירות ביישוב, מתנדבים מהקהילה, תלמידים בוגרים במסגרת מחויבות אישית. מוצע בשלב הראשון להתחיל את הפעילות בימי שישי בבוקר ("שישי בטבע") אז קל יותר, יחסית, לגייס מלווים.

הדרגתיות -

השאיפה היא שהשהות של הילדים בטבע תהיה סדורה ומירבית (במרבית ימות השבוע) והגן יפעל על פי תפיסת חינוך יער. אולם, בהיעדר ניסיון של צוותי החינוך, מוצע ליישם את הרעיון של גן יער בהדרגתיות – למשל: יציאה פעם בשבוע למספר שעות (למשל בימי שישי) << יציאה מספר פעמים בשבוע לכמה שעות >> יציאה של מספר ימים בשבוע ליום / חצי יום וכן הלאה. הדרגתיות זו תועיל לגנות בצבירת ניסיון, לילדים בהסתגלות, להורים בהפגת חששות. יחד עם זאת, יש לציין שלצד היתרונות, להדרגתיות יש קשיים: ההסתגלות של הילדים, ההורים והצוות איטית יותר והפכפכה. הקושי ניכר בעיקר בקרב הילדים הגדולים יותר שרגילים למסגרות מסורתיות (אינדלמן, 2016; מלצר, בע"פ).

תוכן ופעילויות –

סדר יום: מוצע שמפגש ביער יהיה בעל סדר יום קבוע המוכר לתלמידים ויכלול את המרכיבים הבאים. משך הזמן של כל מרכיב יקבע באופן יחסי, בהתאם למשך הזמן של כל השהייה בחוץ: הליכה לשטח הטבעי (באם המפגש הוא במבנה) פתיחה: הנחת תיקים וציוד במחנה, מתן הנחיות והוראות בטיחות פעילות: משחק חופשי, ואם רוצים גם פעילות מובנית קצרה הפסקה: שטיפת ידיים, אוכל, מנוחה (זמן להתפנות לשירותים למי שצריך) המשך פעילות: משחק חופשי /או פעילות מובנית סיכום: רפלקציה על הפעילות חזרה לגן

פעילות מובנית: מוצע שכל גננת תכין מראש מאגר פעילויות מובנות אפשריות המתאימות לסביבה הטבעית, שתוכל להפעיל לבחירתה בשטח, על מנת לגוון את המשחק החופשי. היערכות מראש תסייע גם בהפגת חששות מפני "זמן חופשי מדי". הפעילויות ייבנו בסיוע מלווה מנוסה כך שיתאימו למקום ויקדמו הן את ההתפתחות האישית של התלמידים והן את יישומה של תוכנית הלימודים לגיל הרך של משרד החינוך. למשל: פעילויות המקדמות אוריינות לשונית, מתמטית ומדעית, פעילויות המקדמות שתוף פעולה ותקשורת בין הילדים, פעילויות המקדמות תחושת מסוגלות אישית והערכה עצמית וכו'. מוצע שייבנה מאגר משותף של פעילויות של גננות עמיתות על מנת שיוכלו לשתף מפרי עמלן ולהיעזר בחברות, באופן כללי ללמוד זו מזו ולהיעזר זו בזו.

מקורות

אתרי אינטרנט ומצגות :

Beyond the Walls Outdoor Nursery - <https://beyondthewalls.co.uk/>

Into The Woods outdoor nursery - <http://www.intothewoodsnursery.co.uk/>

The Secret Garden Outdoor Nursery - <http://www.secretgardenoutdoor-nursery.co.uk/>

Woodland outdoor kindergartens - <http://www.woodlandoutdoorkindergartens.com/>

סרי, ע. (תשע"ו). גן ביער. (גן "תומר" קיבוץ מצובה, מטה אשר). [נדלה בתאריך 8.12.16](#)

מאמרים ודוחות :

אידלמן, ע. (2016). מחזירים את ילדי הגן לטבע [נדלה בתאריך 8.12.16 מאתר הארץ](#)

מלצר, ר. (2015). אז מה זה בעצם גן יער? [נדלה בתאריך 8.12.16 מאתר בידיים](#)

Bailie Ensel, P.(2014). Forest School in Public School: Is It Possible?

[נדלה ב 4.12.16 מאתר naturalstart](#)

Carruthers, R., & Hoed, D. (editors). (2014). Forest and Nature School in Canada Guide.

[נדלה בתאריך 4.12.16 מאתר Forest School Canada](#)

Lindemann-Matthies, P., & Knecht, S. (2011). Swiss elementary school teachers' attitudes toward forest education. *The journal of environmental education*, 42(3), 152-167.

Maynard, T. (2007). Forest Schools in Great Britain: an initial exploration. *Contemporary issues in early childhood*, 8(4), 320-331.

O'Brien, L. (2009). Learning outdoors: the Forest School approach. *Education 3-13*, 37(1), 45-60.

O'Brien, L., & Murray, R. (2006). A marvellous opportunity for children to learn. *A participatory evaluation of Forest School in England and Wales*.

Sobel, D. (2015). *Nature Preschools and Forest Kindergartens: The Handbook for Outdoor Learning*. Redleaf Press.

Stasiuk, P. Early Nature Lessons in Denmark's Forest Preschools

[נדלה ב 4.12.16 מהאתר הרשמי של דנמרק](#)

Waite, S., Bølling, M., & Bentsen, P. (2015). *Comparing apples and pears?: a conceptual framework for understanding forms of outdoor learning through comparison of English Forest Schools and Danish udeskole*. Environmental Education Research, 1-25.

ברצוני להודות לרון מלצר ולענת לב ארי על הסיוע שנתנו בהכנת סקירה זו.